

M. Halikowa, Ş. Ergaşewa

EDEPNAMA

**Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
3-nji synpy üçin derslik**

Düzedilen we doldurylan dördünji neşir

Özbekistan Respublikasynyň
Halk bilimi ministrligi tarapyndan hödürlenlen

DAŞKENT
«YANGIYUL POLIGRAPH SERVICE»
2019

UO'K: 177=512.133(075)
KBK 74.200.51
X-72

Halikowa, Mohira.

Edepnama : umumy orta bilim berýän mekdepleriň 3-nji synpy üçin derslik / M. Halikowa, Ş. Ergaşewa. - Düzedilen we doldurylan dördünji neşir – Daşkent: Yangiyul poligraph service, 2019. – 96 s.

ISBN 978-9943-979-74-1

UO'K: 177=512.133(075)
KBK 74.200.51ya71

Syn ýazanlar:

- A. Hasanow — taryh ylmlarynyň kandidaty, dosent
A. Narbaýew — Nyzamy adyndaky DDPU uly mugallymy
D. Wahidow — A.Awlany adyndaky HBÝIGTHK institutynyň mugallymy
S. Şaripowa — Şaýhantahur tümenindäki 324-nji mekdebiň başlangyç synp mugallymy

Şertli belgiler:

Özbeqistan Respublikasynyň Konstitusiyasynyň maddalary

Pähimler we hadyslar

Tekstdäki çylşyrymly sözleriň düşündirişli sözlügi

Soraglar we ýumuşlar

Ýatda saklaň

Aklyňy ýiteldiji şadyýan ýumuşlar

Öý işi

Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.

ISBN 978-9943-979-74-1

© «Yangiyul Poligraph Service», 2019.
© M. Halikowa, Ş. Ergaşewa, 2019.

Eziz okuwçy! Eliňizdäki kitap Siziň «Edepenama» predmetinden 1–2-nji synplarda alan bilimleriňizi has-da giňeltmäge, berkitmäge hyzmat eder.

3-nji synpda Siz edepli çaga nähili sypatlara eýe bolmalydygyny, dürli ýagdaýlarda özüni nädip alyp barmalydygyny, maşgalasyna, Watanyňa nähili peýda getirmelidigi barada örän köp zatlary bilersiňiz.

Bilim eýelemek üçin köp okamaly, öwrenmeli. Sizde munuň üçin wagt we mümkinçilikler ýeterli. Siz wagty biderek geçirmezden, mümkinçiliklerden önümlü peýdalanarsyňyz diýip oýlaýarys.

I BAP. WATAN — MUKADDES

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASY – GARAŞSYZ DÖWLET

Garaşsyzlyk – uly nygmat. Garaşsyz döwletiň halky erkin we azat bolýar. Taryhda hiç bir halk öz garaşsyzlygyna aňsatlyk bilen ýeten däl-dir. Ata-babalarymyz hem asyrlaryň dowamyn-da azatlyk üçin göreş alyp barypdylar. Şirak, Tomaris, Jelaliddin Menguberdi, Emir Temur ýaly beýik ata-babalarymyzyň durmuşy muňa mysaldyr.

1991-nji ýylyň 31-nji awgustynda döwlet garaşsyzlygy yglan edildi. 1-njisentýabr Garaşsyzlyk günü hökmünde bellenýär. Şu wagtdan başlap ýurdumyz ösüş ýoluna gadam goýdy.

Islam Karimow Özbekistanyň Birinji Prezidentidir. Ol halkymyzy garaşsyz ösüş ýoluna alyp çykdy.

Garaşsyz döwlet başga bir döwlete tabyn bolmaýar. Garaşsyz syýasat ýöredýär, baýlyklaryna özi eýelik edýär.

Häzirki parahat durmuşymyz, ýurdumyzdaky ösüş garaşsyzlyk sebäplidir. Şonuň üçin ony gadyrlap, gowy okamak we edep-ahlagymyz bilen Watanymyzyň ösüşine goşant goşmalydyrys.

ÖZBEGISTANYM

Sen gözelsiň, eziz ülkäm,
Çynarlaryň bizdek mäkäm.
Daş hem güllär topragyňda,
Mähriň gaýnar bulagyňda.

Eli açyk baglaryň köp,
Baýlyk käni daglaryň köp.
Gülläp ösýär şäher obaň,
Guwanýandyr ata-babaň.

Asmanyňdan, otlugyňdan,
Pagta ýaly ap-agyňdan.
Reňk alandyr baýdagyň hem,
Sen gözelsiň, eziz ülkäm!

Anwar Obidjan

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýaş nesliň kämil adamlar bolup kemala gelmekleri üçin ähli şertler döredildi. Ýagty we gelşikli okuw otaglary, sport desgalary, döredijilik merkezleri guruldy. Ýaşlar bu mümkinçiliklerden peýdalanyň, öz ukyplaryny ýüze çykarýp bilýärler.

Bu günki günde özbegistanly ýaşlar her ugurda uly üstünlikleri gazanyp, dünýä tanalýarlar.

Her bir adam öz Watanyňa gulluk etmeli, onuň gülläp ösmegine goşant goşmalydyr.

1. Garaşsyzlyk diýende nämäni düşüňýärsiňiz?
2. Watanyň ösüşine men nähili goşant goşmaly, diýip oýlaýarsyňyz?
3. Siziň pikiriňizçe, nähili adamlaryň Watana köpräk peýdasy degýär?
4. Watan, azatlyk temasyndaky nähili kinofilmleri görüpdiňiz?
5. Ata-eneňiz bilen Watanymyzyň taryhy, beýik ata-babalarymyz barada söhbetleşň.

GARAŞSYZLYK BEREN MÜMKINÇILIKLER

Ýaşlaryň döredijilik köşgi — 2008-nji ýylda «Ýaşlar ýyly»nda gurlan seýrek binagärlik toplumu. Bu ýerde üç sergiler zaly, medeni-aňbilim çäreleri geçirmek üçin uly zal, şonuň ýalyda sungatyň dürli ýönelişleri bilen meşgullanmak üçin döredijilik ussahanalary ýerleşýär.

Ýaşlar şeýle köşklerde özleri gyzyklanýan sungat görnüşlerini öwrenip we görkezip bilerler.

AGA-INI SINDAROWLAR – DÜNÝÄ ÇEMPIONLARY

Küşt akly ýiteldýär. Pikirlenmäni ösdürip, dogry karar kabul etmegi öwredýär. Adamyň kämilleşmeginde bu sport görnüşiniň orny uly.

Özbeqistanly aga-ini küştçiler Jawohir we Islambek Sindarow halkara ýaryşlarda ýeňiji bolup, ýurdumyzyň şöhratyny dünýä tanatdylar. Olar dünýäniň iň güýçli sportçy-ýaşlaryndan üstün çykdylar. Jawohir we Islambek özbek ýaşlary her ugurda öňdebaryjydygyny ýene bir gezek subut etdiler.

Talant her bir adamda bar. Ony ýüze çykarmak üçin dyngysyz zähmet, yhlas we sabyrlylyk talap edilýär. Anyk maksat goýup, oňa tarap aýdytly ymtylan adam hökman maksadyna ýeter.

Kim näçe ýaşda grossmeýster bolupdyr?

1. Sergey Karýakin, Russiýa — 12 ýaşda.
2. Jawohir Sindarow, Özbekistan — 12 ýaşda.
3. R. Pragnanandha, Hindistan — 12 ýaşda.
4. Magnus Karlsen, Norwegiýa — 13 ýaşda.

Küşt boýunça dünýä çempiony, ýaş halkara grossmeýster Nadirbek Abdusattorow Prezident tarapyndan mahsus sowgat bilen sylaglandy. Nadirbek ýaly ýaşlar Watanymyzyň adyny dünýä tanadýarlar. Olar ýaly üstünlikler gazanmaga hereket ediň.

Grossmeýster – küşt sport görnüşindäki iň ýokary dereje.

1. Aga-ini Sindarowlaryň uly üstünlik gazanmaklarynyň sebäbi nämede?
2. Siziň hem üstünlikleriňiz barmy? Ýaşytdaşlaryňyzda nähili?
3. Adam üstünlik gazanmagy üçin nämeler etmeli diýip oýlaýarsyňyz?

GELEJEK BARADA SÖHBET

Terbiýeçilik sagadynda mugallym sorag berdi:

– Okuwçylar, gelejekde kim bolmakçysyňyz? Muňa häzirden nähili taýýarlanýarsyňyz?

– Men konstruktor bolup, adamlaryň zähmetini ýeňil edýän robotlary döretmekçi, – diýdi Akbar. – Şonuň üçin ýaş tehnikler gurnagyna gatnaşýaryn.

– Men dizaýner bolmakçy, – diýdi Zilola. – Ýaşlaryň döredijilik köşgünde owadan köýnekleri tikmegi öwrenýärim.

– Men Mutal Burhanow ýaly kompozitor bolmak isleýärim. Gelejekde watanymyzy wasp edýän saz-lary dörederin, – diýdi Diýarbek. – Dersden soň sazçylyk mekdebinde maşk edýärim.

– Men çeper gimnastika bilen meşgullanýaryn. Ýakynda Samarkant şäherinde bolup geçen ýaryşda gatnaşyp, ýeňiji boldum, – diýdi Mahym.

– Men bolsa telekeçi bolmakçy, – diýdi Batyr. – Özüm öndüren önümleri dünýä alyp çykarjak. Munuň üçin men köp dilleri bilmelidirin. Häzir rus we iňlis dillerini öwrenýärim.

Okuwçylaryň jogabyndan mugallym hoşal boldy we diýdi:

– Berekella, häzirden şeýle maksatlar bilen hereket etseňiz, hökman arzuwlaryňyz amala aşar.

Dünyädäki iň ýaş dirižyorlardan biri — Asadbek Aýubjanow.

Özbeqistanly ýaş gimnastikaçylar 2018-nji ýylda Aziýa çempionatyndan 14 medal bilen gaýtdylar.

1. Siz ýaşayan çäkde ýaşlar üçin nähili mümkinçilikler döredilen?
2. Siz hem döredilen mümkinçiliklerden peýdalanýarsyňyzmy?
3. Özünüz bilýän adamlardan kime höwes edýärsiňiz? Näme üçin? Ol nädip üstünlik gazandy, diýip oýlaýarsyňyz?

DÖWLET SIMWOLLARY – MILLI BUÝSANJYMYZ

Özbeqistan Respublikasynyň Döwlet baýdagy 1991-nji ýylyň 18-nji noýabrynda kabul edilen.

1992-nji ýylyň 2-nji iýulynda kabul edilen respublikamyzyň gerbinde legendar Humaý guşy şekillendirilen. Şonuň ýaly-da, onda pagtanyň, bugdaýyň, güneşiň, daglaryň, jülge we derýalaryň teswiri hem bar. Baýdak hem-de gerbdäki her bir reňk we teswirler öz simwolyna, manysyna eýe.

Özbeqistan Respublikasynyň senasy 1992-nji ýylyň 10-njy dekabrynda kabul edilen. Watanymyzyň senasy ýaňlananda kalbymyzda buýsanç duýgusy oýanýar. Sag elimizi döşümize goýmak arkaly ýurdumyza bolan mährimizi aňladýarys.

1. Ýurdumyzyň baýdagyny nirelerde gördüňiz?
2. Baýdagymyzyň parlap durşy sizde nähili duýgulary oýarýar?
3. Döwletimiziň senasyny ýatdan aý-dyp berip bilersiňizmi?

BAÝDAGYMYZ – BUÝSANJYMYZ

Jelaliddin garaşsyzlyk baýramynyň öňüsyrasynda ata-enesi bilen paýtagta geldi. «Halklar dostlugy» meýdanynyň öňünden geçende onuň gözi ullakan baýdaga düşdi.

– Serediň, döwletimiziň baýdagy nähili owadan!
– diýdi begenip.

– Hawa, oglum, baýdak ýurduň azatlygynyň we parahatçylygynyň simwoly. Beýikligi 65 metrlik bu baýdagyň parlap durmagy galbymyzda buýsanç oýarýar.

– Atajan, näme üçin ýeňiji sportçylar ýaryşlarda öz ýurdunyň baýdagyny ýokary galdyrýarlar?

– Çünki baýdak ozaldan ýeňiş we azatlyk timsaly bolupdyr. Sportçylar baýdak arkaly

öz ýurdunyň perzendidigine buýsanç duýgusyny aňladýarlar. Şunuň bilen birlikde ýeňijileriň hormatyna ýurduň senasy hem ýaňlanýar.

– Men hem uly bolsam, hökman ýurdumyzyň baýdagyny ýokary galdyrarýn, – diýdi Jelaliddin.

Watanymyzyň baýdagyna, gerbine, senasyna hormatsyzlyk üçin kanunlarda jogapkärlik nazarda tutulan. Döwlet simwollaryny hormat etmek borjymyzdyr.

Değişli jogaplary goýup, ýumşy depderiňizde ýerine ýetiriň.

_____ Özbekistanyň garaşsyzlygy yglan edildi.

Döwlet baýdagy _____ da kabul edilen.

1992-nji ýylyň 8-nji dekabrynda _____ kabul edilen gün.

_____ Özbekistanyň Birinji Prezidentidir.

Özbekistanyň senasynyň tekstiniň awtory_____.

1. Döwlet simwollary hakda maglumat beriň.
2. Döwletimiziň gerbindäki Humaý guşy nämäniň simwoly? Bugdaý, pagta we güneş näme?
3. Döwlet simwollaryna nähili gatnaşykda bolmaly?

TARYHY ÝADYGÄRLIKLER – MEDENI BAÝLYGYMYZ

Ýurdumyzda gadymy ýadygärlikler örän köp. Olar biziň baý taryhymyzdan, ata-babalarymyzyň ýokary akyl-paýhasyndan habar berýär.

Samarkant şäherindäki Registan meýdany hemişe syýahatçylardan doly. Çünki bu meýdanda üç sany kaşaň ýadygärlik: Şirdar, Tyllakori we Ulugbek medreseleri ýerleşen.

Içan gala Hywadaky galyň diwarlar bilen gurşalan seýrek ýadygärlikdir. Bir wagtlar bu diwarlar şäheriň halkyny daşky duşmanlardan gorapdyr. Içan gala

1997-nji ýylda Hywa şäheriniň 2500 ýyllygy my-nasybetli ýadygärlik gaýtadan abatlandy.

Minarai Kelan – uly minara diýiligidir. Şu ýadygärlik 1127-nji ýylda gurlan. Buhara baran adam bu minarany görmän gitmeýär.

Ymam Buhary toplumy Samarkant şäheriniň golaýyndaky Hartaň obasynda ýerleşen. Ata-

babalarymyz beýik muhaddis alymyň guburyny zyýaratgähe öwürdiler.

Şährisebz şäherindäki Aksaraýyň ok şekilli gümmeziniň aralygy 22 metreden artyk bolup, temuriler guran desgalaryň arasynda iň ajaýybydyr. Saraýyň maňlaýynda: «Gudratymyza şübhäňiz bolsa, biz gurduran ymaratlara bakyň», diýlip ýazylypdyr.

Babalarymyzdan miras bolan taryhy ýadygärlikleri goramak we geljekki nesillere ýetirmek her birimiziň borjumyzdyr.

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýurdumyzda kaşaň ymaratlar guruldy. Bu binalar hem gelejekde taryhy ýadygärlikler hökmünde gadyrlanar.

Muhaddis – hadyslary toplan we öwrenen alym.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiyasynyň 49-njy maddasynda: «Raýatlar Özbekistanyň halkynyň taryhy, ruhy we medeni mirasyny aýawlap saklamaga mejburdyrlar. Medeniýet ýadygärlikleri döwletiň goragyndadyr», diýlen.

1. Ýurdumyzdaky haýsy taryhy ýadygärlikler barada maglumata eýesiňiz?
2. Siz hem taryhy ýadygärliklere zyýarat etdiňizmi?
3. Garaşsyzlyk ýyllarynda gurlan kaşaň desgalar barada nämeleri bilýärsiňiz?
4. Taryhy ýadygärlikleri aýap saklamak näme üçin zerur?

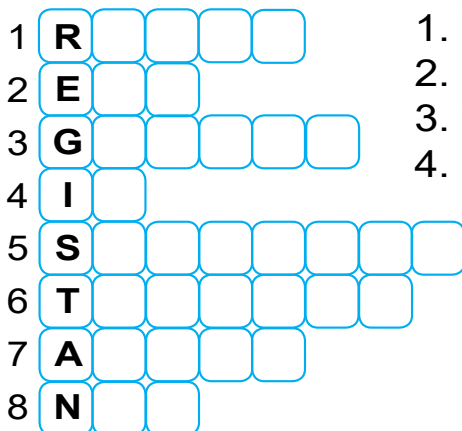
AMALY SAPAK «MEN ÝAŞAÝAN ÇÄKDÄKI TARYHY ÝADYGÄRLIKLER»

1. Obaňyzyň ýa-da şäheriňiziň adynyň gelip çykyş taryhy baradaky rowaýatlary bilýärsiňizmi?
2. Çägiňizde nähili taryhy ýadygärlikler bar? Olary zyýarat etdiňizmi?
3. Taryhy ýadygärlikleri näme üçin aýap saklaýarys?

Krosswordy çözüň

1. Ýurdumyzyň adamlary –
2. ...-toprak.
3. Ýer şarynyň modeli.
4. ... bähbidi mukaddesdir.
5. Ýurdumyzdaky derýa.
6. Eliňizdäki dersligiň dili.
7. Merkezi sebiti.
8. Iň eziz nygmat.

Özbekistan – gadymy diýar. Beýik Ýüpek ýolunyň üstünde ýerleşen ýurdumyz taryhy ýadygärliklere baý. Ýurdumyzyň her bir obasynda we şäherinde taryhy desgalar we üns bererlik ýerler bar.

Daşary ýurtlarda ýurdumyzyň taryhyna gyzyklanma güýçli. Gadymy we taryhy ýadygärliklerimizi görmek üçin bütin dünýäden syýahatçylar gelýär. Taryhy ýadygärlikler turizmi ösdürmäge goşant goşýanlygy bilen hem ähmiýetlidir.

BIBIHANYM METJIDI WE MEDRESESI

Saraýmülkhanym Emir Temuryň söýgüli aýalydy. Ol akyl-paýhasda deňsiz bolany üçin köşkde Bibihanym – Uly hanym edip bellenipdir.

Bibihanym döwlet işlerinde sahypgyrana ýakyndan kömek beripdir. Ol gurluşyk we abadançylyk işleri bilen hem meşgullanypdyr.

1399-njy ýylda Hindistandan ýeňiş bilen gaýdan Emir Timur medrese gurdurmakçy bolýar. Dünýäniň iň ökde inženerleri, tejribeli ussalar ýaşlap başlaýar. Dağlarda 500 adam daşlary ýonup, şähere iberip durýar. Arabalara goşulan öküzler, Hindistandan getirilen piller işe salynýar.

Sahypgyran birnäçe aý gurluşyga özi gözegçi-

lik edip durýar, emma tizde ýene uzak möhletli sapara atlanýar. Gurluşyga ýolbaşçylygy Bibihanyma tabşyrýar.

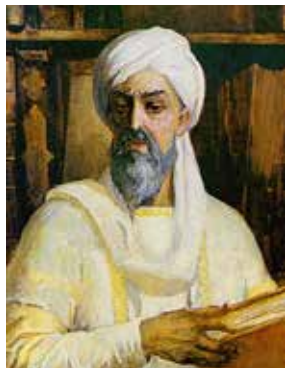
Bibihanym sahyppgyranyň gelmegine sowgat bolsun diýip medresäniň ýanynda metjit hem gurup tamamlamagy ýüregine düwýär. Ol gurluşykçylary çagyryp, ýumuşlar we sowgatlary berýär. Iş gyzyp gidýär. Minaralar göge boý uzadyp, giň meýdanda ak mermer arkalar dikelýär.

Emir Timur şähere gaýdyp gelende äpet medresäni we metjidi görüp gaty begenýär. Öz döwründe Bibihanym medresesinde müňe golaý talyplar bilim alypdyr.

II BAP. EDEP-AHLAK HAZYNASY

AÑ-BILIM ÝAÝRADYJYLYK ATA-BABALARYMYZDAN MIRAS SYPAT

**Abu Ali
ibn Sina**

**Abu Reýhan
Biruny**

**Mürze
Ulugbek**

Aň-bilim ýaýradyjylyk – adamlary bilim almaga çagyrmak diýmekdir.

Gadymy kitap – «Awesto»da ylym öwrenmegiň ähmiýeti we edep-ahlak barada söz ýöredilýär. «Gowy pikir, ýagşy söz, haýyrly amal» bu kitabyň baş kadasydyr.

Babalarymyz ylym-bilimi beýgeldip, ony çuňňur eýelemäge ymtylypdylar. Ibn Sina, Biruny, Mürze Ulugbek we başga beýik alymlaryň durmuşy we işi bize göreldedir.

Ibn Sina lukmançylyk ylymyndan daşary, matematika, tebigaty öwreniş ylmlaryny hem çuňňur bilipdir. Ol goşgulary we poemalary arkaly adamlary ylym öwrenip, gowy sypatlara eýe bolmaga çagyrypdyr.

Biruny ylmyň ähli diýen ýaly ugurlary bilen meşgullanyşdyr. Onuň ylmy üstünliklerinden bütin dünýä henize çenli peýdalanýar.

Mürze Ulugbek ýyldyklar ylmyň öwrenen şa we alym. Ol 1018 sany ýyldyzyň asmandaky ýerleşişini anyklady. Mürze Ulugbegiň obserwatoriýasy öz döwri üçin beýik açyşdy.

Magaryfperwer babalarymyza buýsanýarys, olaryň işlerini dowam etdirmelidiris. Ymam Buhary nygtaýşy ýaly, «Dünýäde ylymdan başga najat ýok we bolmasyn».

Najat – kömek, ýardam, kyn ýagdaýdan çykmagyň ýoly.

Danalar ylym we onuň peýdalary barada

Ylym – zatlary aklyň kömeginde öwrenmekdir.

Ibn Sina

Bilim bilen bagt ýoly açylýar,

Şonuň üçin bilimli bol, bagt ýoluny gözle.

Ahmet Ýugnaki

Kitap ähli döredijilik, ýaradyjylyk we akyl-paýhasyň, ylmy-danalygyň esasydyr, durmuşy dörediji terbiýeçidir.

Emir Temur

Bilmedigin sorap öwrenen alym,

Soramaga ar eden özüne zalym.

Alyşir Nowaýy

BIRUNYNYŇ DYNÇ ALYŞ GÜNLERI

Biruny ýylda diňe iki gezek – Nowruz baýramynda we bugdaýa birinji orak düşende dynç alar eken.

Nowruz güni ir bilen daňdan ýerinden tutup, ýuwunyp-daranyp, gowy lybaslaryny geýip, garyndaş-uruglaryň halyndan habar alar eken. Soň dost-ýarlaryny zyýarat edip, söhbetleşer, degişme-ýomak aýdyşar eken. Soň ekin meýdanyna çykyp, ýere birinji omaç salmakda gatnaşar, daýhanlar bilen iňrik garalýança goş goşup, nahal ekmäge kömekleşer eken...

Hal-ýagdaý soranlara:

- Dynç alyp, ýaşayşyň lezzetini dadyp ýörün,
- diýip jogap berer eken.

Bugdaýa birinji orak düşende-de daýhança geýnip, daňdan aňşama çenli bugdaý orar eken. Geçip barýanlar: «Armaweri», – diýse, ol bolsa hoşallyk bilen «Bar boluň», – diýer eken.

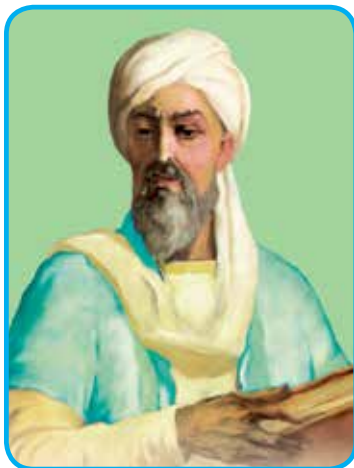
Beýik alym ýylyň iki gününü şeýle geçirýärdi, galan günleri dyngysyz okamaga, kitap ýazmaga, tejribe geçirmäge, döredijilik etmäge bagyşlar eken. Säherden aňşama çenli ýer sürmek, orak ormagy zähmet däl, eýsem dynç alyş diýip hasaplar eken.

Hawa, Biruny: «Bir minut wagty biderek geçirdim – heläk boldugym», diýip ýöne ýere aýtmadyr. Wagty gadyrlamagy beýik babamyzdan öwrenmelidiris.

1. Biruny Nowruz gününü näme üçin özgeleriň halyndan habar almak we meýdanda zähmet çekmek bilen geçirdi, diýip oýlaýarsyňyz?
2. Biruny wagtyň gadryny nähili aňladýar?
3. Beýik alym haýsy sypatlary üçin beýik adam derejesine ýetdi?

DAŞY KESEN TANAP

Beýik tebib Abu Ali ibn Sina çagalyk çagynda matematikany onçakly halamaýan eken. Çünki ol bu ylmy gatyryn diýip hasaplar eken.

Bir günü ibn Sina gyr-baýyryda barýarka guýa duşupdyr. Teşneligi kanagatlandyrmak maksadynda guýa bedre taşlapdyr. Suwy çekip aljak bolanda, guýynyň gyrasyndaky mermer daşa üns beripdir. Daş

bedrä daňlan tanabyň sürtülmeginden iýlip giden eken. Ibn Sina Hyýala batypdyr:

– Tanap ýumşak bolsa, nädip pugta mermer daşy kesmegi mümkin? Diýmek, her näçe kyn bolsa-da, haýsy-da bolsa bir işiň hötdesinden gelmek üçin gujur-gaýrat, sabyr-takat bilen dyn-gysyz zähmet çekmeli eken-dä! Men matematikany düşünmeýärim, eger hereket etsem, hökman öwrenerin.

Şeýdip, beýik alym matematikany doly özleşdiripdir.

Ibn Sina her gezek kyn işe duş gelen wagtda mermeri kesen tanaby ýada salar eken.

1. Siziň pikiriňizçe, Ibn Sina dünýä meşhur alym bolmagynyň syry nämede?
2. Kyn işi, bu meniň elimden gelmeýär, diýip taşlap goýmak dogrumy?
3. Adam näme üçin bilim almaly, diýip oýlaýarsyňyz?
4. Bilim eýelemezden üstünlik gazanmak mümkinmi?
5. Daş-töweregimizdäki adamlardan kimlere höwes edýärsiňiz? Onuň haýsy sypatlary size ýakýar?

AÑ-BILIM KÄMILLIGE ELTÝÄR

Biz ylym-bilimiň, tehnikanyň ösen döwründe ýaşaýarys. Gündelik durmuşymyza ulanýan, agyrymyzy ýeňledýän tehniki serişdeleri adamzadyň müň ýyllaryň dowamynda toplanan bilimleriniň we tejribeleriniň netijesidir.

Bilimli adamlary köp bolan ýurt güýçli bolýar. Şonuň üçin ýurdumyza ylym-bilimi ösdürmäge uly üns berilýär. Bilimiň ýokary depelerini zabt etmegi maksat edinen Özbekistanyň ýaşlary

2017-nji ýylda Hindistanda geçirilen mekdep okuwçylarynyň arasyndaky matematika boýunça halkara ýaryşda wekillerimiz 2 sany altyn, 2 sany kümüş medalyny alyp, umumkomanda hasabynda 2-nji orny eýelediler.

halkara ylmy olimpiadalarda ýeňiji bolýarlar. Şonuň ýaly-da, dünýäniň abraýly uniwersitetlerinde okaýarlar.

Beýik ata-babalarymyzyň aň-bilim ýaýradyjylyk işlerini dowam etirmek borjumyzdyr.

YLMYŇ PEÝDASY

Garry Arastu ogluny çagyryp şeýle diýipdir:

– Balajanym, öz ömrümi ylym öwrenmäge bagyşladym. ylymdyr hikmet nury bilen örän köp düwünleri çözdüm, emma ölüme çäre tapyp bilmedim. Saňa etjek wesýetim şu: baýlyk ebedi däl. Yzzat-hormat, şan-şöhraty ylymdan taparsyň. Ylym sebäpli ele alan abraýyň pugta bolar. Şalar meni ylymym sebäpli beýgeldýärler. Ýogsam, men hem olaryň ýönekeý raýatydym. Raýatlar şalara tagzym edýärler. Yzzat-hormata laýyk bolaýyn, adym ebedi galsyn diýseň, ylym öwren.

1. Ýurdumyzdan ýetişip çykan akydarlardan kimleri bilýärsiňiz?
2. Olar nädip şeýle üstünlikleri gazanypdyrlar?
3. Gündelik durmuşda nähili tehniki serişdelerden peýdalanýarys? Bilimsiz adam olary döretmegi mümkinmidi?

EDEP-AHLAK NORMALARY

EDEBI EDEPSIZDEN ÖWRENDİM

Lukman hekimden sorapdyrlar:

- Edebi kimden öwrendiň?
- Edepsizden, – jogap beripdir ol.
- Iýe, nädip? – haýran bolupdyrlar.
- Edepsiziň haýsy işi gözüme ýaman görünse, şol işleri men etmedim.

«Gündogar rowaýatlary»ndan

1. «Edebi edepsizden öwren» diýen naky-la nähili düşüňärsiňiz?
2. Sizde biriniň ýerliksiz hereketi garşylyk oýardymy? Ondan nähili netije çykardyňyz?

Ata-babalarymyz adamlary edep-ahlakly bolmaga çagyryp gelipdirler. Çünki adam edep-ahlagy bilen gözeldir.

Sahypgyran Emir Temur şeýle diýipdi: «Açykýüzlülük, rehim-şepagat bilen halky

özüme çekdim. Adalat bilen iş ýöredip, jebir-zulumdan uzagrakda bolmaga çalyşdym».

Gadymda bolsa bir danyşment perzendine şeýle nesihat eden eken:

– Eý perzent, durmuşda üstünlik gazanmak üçin aşakdaky nesihatlaryma amal et:

- Halal bol, zähmeti söý. Halal zähmet çeken adam kem bolmaýar.
- Ýaltalykdan uzaklaş, gujur-gaýraty özüňe şygar edin. Elmydama hereketde bol we öňe ymtyl.
- Seresaply bol. Ähli işde tertibi we düzgün-nyzamy berjaý et.
- Saňa tabşyrylan wezipeleri birkemsiz ýerine ýetir.
- Içgin, päk kalply we dogruçyl bol.
- Sabyrly, hemmä mähriban we gamhor bol.
- Geýnende, özüňi alyp baranda sada we tebigy ýoly saýla. Öwünjeň bolma.

KIM BILEN DOST BOLMALY?

Danalaryň aýtmagyna görä, üç topar adamlar bilen dost bolmak mümkin:

1. Ylymly adamlar bilen. Çünki olar öz durmuşyny ylym hem edep bilen geçirýärler.

2. Asylyly adamlar bilen. Olar dostlarynyň aýbyny gizleýärler we hiç haçan äşgär etmeýärler. Ýalňyz galanda dostunyň aýbyny özüne aýdyp, düzetmäge kömek edýärler.
3. Mert we edermen adamlar bilen. Olaryň dostluklary hakyky bolýar. Dostlukdan peýda görmegi oýlamaýarlar.

«*Gündogar rowáatlary*»ndan

Çyn dost uldirki, dostundan hiç haçan öýkelemeýär, eger öýkelese-de, ötünjini kabul edýär.

Emir Temur

Täze dost tapsañ, köne dostlaryňy unutma we olardan ýüz öwürme. Şeýle etginki, dostlaryň köp bolsun. Gowy dostlar adamyň baýlygydyr.

Keýkowus

Nadan dosty dost hataryna goşma. Çünki ol nadanlygy sebäpli saňa zyýan ýetirýär.

Alyşir Nowaýy

Edep-ahlak barada goşgy, nakyl ýada ertekilerden nusgalar toplaň we depderiňize ýazyň.

EDEP-AHLAK BARADA HADYSLAR

Hadyslar yslam dininde adamlary dogry ýola eltýän möhüm çeşmedir.

Hadyslarda ýagşy gylyklar we gözəl sypatlar wagyz edilýär. Ýamanlyk, şugulçylyk, birine azar bermek, ýalançylyk ýaly nogsanlar ýazgarylýar.

Sypat – adamdaky ýagşy adatlar. Sypatlarymyz näçe köp bolsa, şonça ýagşy.

Nogsan – adamyň gylyk-häsiýetindäki erbet aýratynlyklar. Olary ýok etmezden ýagşy diýen at alyp bolmaýar.

Mukaddes kitaplarda çagalaryň edebine we terbiýesine degişli örän köp pikirler aýdylmak bilen birlikde bilim almagyň parzdygy nygtalýar.

Ýurdumyzdan dünýä meşhur muhaddisler ýetişip çykan. Ymam Buhary, Ymam Ter-mizi ýaly babakelanlarymyz hadyslary toplapdyrlar.

Hadyslardan nusgalar

Adamlaryň arasynda şugulçylykdan we ýalan gepleri ýaýratmakdan saklanyň.

* * *

Dogruçylykda howp-hatar görseňiz hem, diňe rast sözläň. Şonda najat taparsyňyz. Peýda görüp duran bolsaňyz hem, ýalandan saklanyň. Çünki barybir ýalanyň ahyry – gam.

* * *

Adamdaky iň erbet nogsan gaty bahyllyk we gorkaklykdyr.

1. Ýokardaky hadyslardan haýsy biri sizde köpräk täsir galdyrdy? Näme üçin?
2. Edep-ahlaga degişli hadyslardan toplaň.
3. Hadyslarda wagyz edilen aşakdaky sypatlary we ýazgarylan nogsanlary iki sütüne bölüp ýazyň. Sanawy dowam etdiriň.

Mähir-şepagat, ýalançylyk, dogruçylyk, duşmançylyk, adalat, bahyllyk, sahylyk, päklik, adalatsyzlyk, hyýanat, ynsap, zulum, öwünjeňlik...

OKAMA EDEBI

Kitap okamagyň kadalary:

1. Kitaby dogry saýlamak.
2. Nähili kitaby okamak barada ululardan maslahat soramak.
3. Kitap okamak üçin gün tertibinden wagt bellemek.
4. Kitaby ýagty ýerde, gözden mälim aralykda tutup okamak.
5. Kitabyň sahypalaryny eplemek, kir etmek, oňa çyzmak bolmaýar.
6. Kitaby aýawlap, kitap şkafynda saklamak.
7. Okalan kitaplar barada ýakynlara we dostlara gürrüň edip bermek.

Kitap – bilim çeşmesi. Halkymyz ony gadymdan çörekdeý gadyrlapdyr. Kitaba söýgi, ony okamaga isleg halkymyza mahsus gymmatlykdyr.

Bilim we edep-ahlak eýelemekde kitap bize ýakyndan kömek berýär. Beýik adamlar kitaby dost edinip, kämillige ýetipdirler.

Kitap okan adam bilimi we ýokary aň bilen tapawutlanýar. Söz baýlygy artýar, nutk medeniýeti ýokarlanýar.

Aň – pikirlenmek, oýlamak, pikir ýöretmek.

Alyşir Nowaýy adyndaky Özbekistan Milli kitaphanasynyň gapylary kitaphonlar üçin hemişe açyk.

Ýöne käbir ýaşlar kitap okamagyň ýerine köpräk telewizor görmäge ýa-da kompyuter oýunlaryna gzyklanýarlar. Şeýdip olar gymmatly wagtlaryny biderek sarp edýärler.

Kitap okamaýan çagalar geljekde kämil şahs bolup bilmeýärler. Şu sebäpli kitap bilen dost bolmalydyrys.

Kämil – her taraplaýyn ýetik, ösen.

1. Nähili kitaplary okadyňyz?
2. Özüňize iň ýakan erteki ýa-da hekaýa barada aýdyp beriň.
3. «Okuw» dersligindäki haýsy eser size ýakdy? Näme üçin?

IÑ GEREKLI ZAT

Gadym zamanda bir patyşa wezirdir ulamalaryny çagyryp:

– Dünýäde iň zor, gerekli, hemme zatdan habardar edýän zat näme? – diýip sorag beripdir. Biri «Gylyç» diýse, ýene biri «Baýlyk», diýipdir.

– Üç gün möhlet berýärin, – diýipdir patyşa jogaplar ýakmadygyndan gahary gelip.

Goňşy ýurtda bir danyşment ýaşaýan eken. Wezir ony tapyp, patyşanyň ýanyna eltipdir.

– Dünýäde iň gerekli zat näme? – diýip sorapdyr patyşa.

– Kitap! – diýipdir danyşment hiç ikirjiňlenmän. – Geçmişden hekaýa edýän taryh, bu günü görkezýän aýna, ertirki günü aýdyp berýän täsinlik kitapdyr. Kitap okamadyk adam nadandyr, kitap girmedik öý garaňky tümlükdir. Ýnha men – doglup ösen obamdan çykmaýan. Ýöne bütin dünýä, dürli halklar, olaryň urpadatlary barada bilýän. Bularyň baryny kitapdan okap bildim.

Patyşa danyşmendiň jogabyndan hoşal bolup:

– Köşgümde galyp, baş maslahatçym bol, – diýipdir.

Ýöne danyşment razy bolmandyr. Patyşa sowgat eden altynlara bazardan köp kitap satyn alyp, obasyna gaýdypdyr...

1. Danyşment näme üçin köşkte galmagy islemedi?
2. Kitap adamda nähili sypatlary şekillendirýär?
3. Öýüňizde nähili kitaplar bardygy bilen gyzyklanyň. Bu kitaplar barada atañeňiz bilen söhbetleşiň.
4. Maşgala kitaphanaňyzdaky ýaşyňyza laýyk bolan kitaplaryň sanawyny düzüň.

AMALY SAPAK «MEN SÖYÝÄN KITAP»

KITABYŇ TARYHY

Kitap adamzadyň iň beýik oýlap tapmalaryndan biridir. Ol müň ýyllar öň peýda bolupdyr. Ilkinji kitaplar ýumşak laýa ýazylypdyr we guradylypdyr. Soňluk bilen agajyň gabygyndan, haýwanlaryň derisinden kitap hökmünde peýdalanylýpdyr.

Käbir halklar öz pikirlerini daşa, toýna, süňke we başga zatlara ýazyp galdyrypdyrlar.

Ilkinji kagyzy kitaplar Hytaýda peýda bolupdyr. Samarkant kagyzyndan taýýarlanan kitaplar hem meşhur bolupdyr.

Informasion tehnologiýalar ösen häzirki döwürde-de kitabyň gymmaty peselmedi. Çünki kitap berýän bilimiň ýerini hiç zat tutup bilmeýär. Kitap okaň we adamzadyň müň ýyllaryň dowamynda toplan bilimlerini eýeläň.

BU KITAP

Durmuşymyz aýnasy,
Bilimleriň enesi,
Önümler dürdänesi,
Maňa öwreden edep –
Bu kitapdyr, bu kitap.

Onda beýan ýer, asman,
Geçmiş, gelejek zaman.
Onda goşgy, erteki, dessan,
Her soraga bar jogap –
Bu kitapdyr, bu kitap.

Mazmunlary dürlüçe,
Akylyňa goşan akyl,
Dostumdyr, örän ýakyn,
Ylym ýolunda nur – güneş –
Bu kitapdyr, bu kitap.

Polat Mömin

Aşakdaky jedweli depderiňize çyzyp, kitap okan we okamadyk çaga mahsus sypatlary ýazyň.

Kitap okan çaga	Kitap okamadyk çaga
dana	bilimsiz

III BAP. ZÄHMET ADAMY BEÝGELDÝÄR

ZÄHMET ADAM DURMUŞYNY BEZEÝÄR

Nakyllary okaň. Bu nakyllar arkaly näme diýilmekçi?

Zähmetden gelse baýlyk,
Durmuş bolar gözellig.

Halal zähmet – ýagşy adat,
Berer saňa uly bagt.

Zähmet adamyň durmuşyny bezeýär. Biz ulanýan zatlar, geýimler, iýýän tagamlarymyz – ählisi kimiňdir zähmeti sebäpli emele gelyär. Adamyň eli – gül. Ol islese, daşda gül ýasamagy, ýönekeý laýdan nepis zatlary ýasamagy mümkin.

Ýaltalyk – ýaman adat. Işýakmaz adam hiç haçan maksadyna ýetip bilmeýär.

1. Zähmet adama näme berýär?
2. «Zumret we Gymmat» ertekisini ýada salyň. Zumrediň haýsy sypatlaryndan görelde almak mümkin? Näme üçin Gymmata meňzemek islemeýärsiňiz?
3. Siz haýsy öý işlerinde ata-eneňize kömek edýärsiňiz?

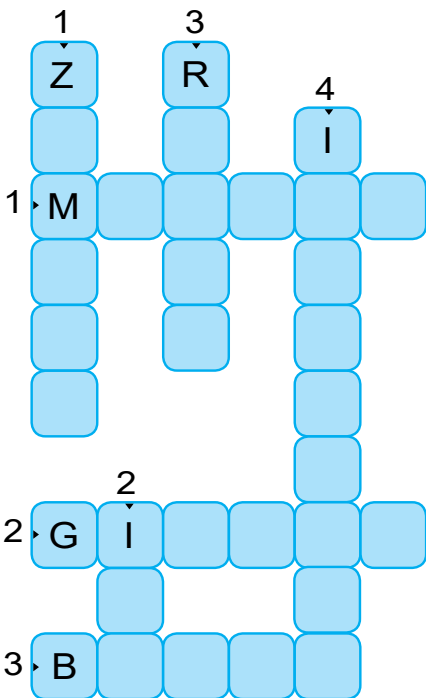
Aşakdaky jedwelden zähmetsöýüji adama mahsus bolan aýratynlyklary anyklaň we depderiňize ýazyň.

Yhlas	
Ezber	
Ýaltalyk	
Jogapkärlik	
Çalasyňlyk	
Tertiplilik	

Sabyr-takat	
Işýakmazlyk	
Tertip-düzgün	
Göriplik	
Ýalançylyk	
Arassaçylyk	

Krosswordy çözüň.

Dikligine:

1. Ertekidäki zähmetkeş gyz.
2. Işýakmaz okuwçynyň gündeliginde haýsy baha köp bolýar?
3. Zähmetiň soňy –
4. Ýalta.

Keseligine:

1. Zähmet çeken adam öz ...yna ýetýär.
2. Işýakmazlygy üçin jezalanan gyz.
3. ... – akyl çyragy.

ZÄHMET AÝDYMÝ

Zähmet – şan-şöhrat eken,
Zähmet – durmuş we rahat.
Ýaşamagy isleseň
Görkezýändir sungat.

Şan-şöhrata gömüler,
Her kim halal işlese.
Agyr ýumuş ýeňiler
Gaýrat aty kişnese.

Neneň söýse zähmeti –
Ýalyn ýürek ol Perhat,
Şeýle söýer hünäri
Bu watanda ýaş zürýat.

Zafar Diýar

HÜNÄRLI ADAMYŇ GADYRY BELENT

Hünär barada nakyllar

Akyl göge ýetirer,
Hünär köpe

* * *

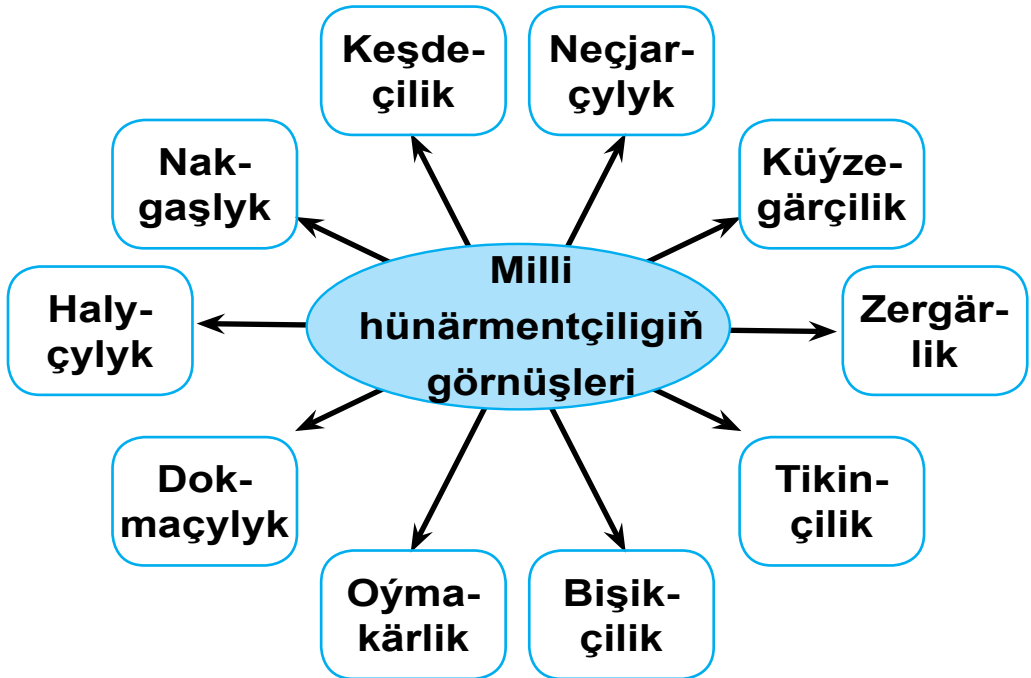
Bilimsiz ynanç ýok,
Hünärsiz guwanç ýok.

* * *

Hünär bolsa eliňde,
Nan tapylar ýoluňda.

Siz ýaşayan çäkde haýsy hünär görnüşleri ösen?

Kimdir arzuw-isleglerine bilimi, kimdir bol-sa kesp-hünäri arkaly ýetýär. Ylym, kesp-hünär hemme zamanda-da gadyrlanypdyr.

Bilimli, kesp-hünäri pugta eýelän ýaşlar ýurduň baýlygydyr. Ýigitleri edermen, batyr, gyz-lary haýaly we ybaly, ylymda öňdebaryjy ýurt dünýä tanalýar.

Işýakmazlyk we ýaltalykdan ýyrak bolan, bilimli-hünärlü adam hiç haçan hor bolmaýar, hemişe yz-zatda bolýar.

Ýaşlykda kesp-hünär eýelemek üçin adamda wagt we mümkinçilikler ýeterli. Mundan önümlü peýdalanmaly, wagty biderek geçirmeli däl.

Hünäriň ýagşy-ýamany bolmaýar. Adam ony yhlas bilen eýelese, ussa diýen hormata eýe bolýar.

Adam baýlygyny ýitirmegi mümkin, ýöne hünäri ondan hiç kim çekip alyp bilmeýär.

HÜNÄRSIZLIĞIŇ NETIJESI

Öten zamanda bir gysganç baý bardy. Onuň baýlygy şu derejede köp bolup, hasabyny özi-de bilmeýärdi. Ýöne bu baýlykdan özüne-de, özge-lere-de peýda ýokdy. Ol şeýle bir gysganç bolup, baýlygyny iýip-içmäge-de, ylym-hünäre-de sarp-lamaýardy.

Baýyň Ahmet atly ýekeje ogly bardy. Bir güni ol ogluny hünär öwretmek maksadyna hünärmende eltipdir. Ussa tertip-düzgünleri düşündirip, öwreden hünäri üçin her aýda bir tylla tölemelidigini aýdýar. Muny eşiden baýyň gahary gelip, ogluny gaýtaryp äkidipdir.

Ahmet ýaşlykda hünär öwrenmedi, bilim almady. Atasy aradan çykansoň, baýlyklary tiz sarp edip, garyp adama öwrülipdir. Ol bilim ýa-da hünär eýelemänligine gaty ökünipdir.

Gysganjyň maly, zaýaçynyň haly, bilim-hünärsiziň ýagdaýy şeýle bolýar.

1. Ahmet näme üçin atasyndan galan baýlygyň gadyryna ýetmedi?
2. Baý ogluna hünär öwredende ol nähili adam bolup ulalardy?
3. Siz haýsy hünäri öwrenmäge gyzyklanýarsyňyz? Bu hakda ata-eneňize aýtdyňyzmy?
4. Ata-eneňize özüňiz gyzyklanýan hünär barada aýdyp beriň we olaryň pikirini biliň.

KIM BOLMAK ISLEÝÄRIN?

Siz gelejekde kim bolmakçysyňyz? Bu käriň eýeleri nähili bilimleri eýelemeli?

Kesp-hünäriň ýagşy-ýamany bolmaýar. Olaryň hemmesi bir ýaly peýdaly.

Adam öz gyzyklanmasyndan gelip çykyp kär saýlasa, üstünlik gazanmak aňsat bolýar.

Ylym-bilimiň ösmegi sebäpli täze-täze kär görnüşleri peýda bolýar. Meselem, informasion tehnologiýalar ugrunda maksatnamaçy, web-di-zayner, kompýuter operatory we başgalar.

Informasion tehnologiýalaryň mümkinçilikleri gaty giň. Bu ugruň hünärmeni bolmak üçin dyngysyz okamak we öwrenmek talap edilýär.

Geçen asyryň ahyrlarynda her bir maşgalada kompýuter bolmalydygyny göz önüne getirmek kyndy. Häzirki günde ol hemme ugurda bar.

Informasion tehnologiýalar saglygy goraýyş, gorag, maglumatlar bilen işlemek, tälim, umuman durmuşyň ähli ugurlaryna girip bardy. Şu sebäpli ugruny gowy bilýän kär eýelerine talap barha artýar.

Adam haýsy käre gyzyklansa, oňa degişli bilim-leri eýeläp barmalydyr.

LUKMANÇYLYK – ASYLLY KÄR

Lukmanda nähili sypatlar bolmaly?

Lukman adamlary ýagşy görmeli we mähriban bolmaly. Çünki ol näsaglara mähir berýär.

Lukman batyrgaý bolmaly. Çünki ol howply keseller özüne ýokaşmagyndan gorkman, näsagy berjerýär.

Lukman hemişe ynjalykly bolmaly. Onuň ynjalyklylygy we özüne bolan ynamy näsaglary ruhandyrýar.

Lukman gamhor we hüşgär bolmaly. Ol keseliň her bir alamatyna we aýdýan sözlerine ünsli bolmaly. Ýogsam, kesel güýçlenýär ýa-da näsagyň göwni çöküp, aýaga galmagy kynlaşýar.

Lukman janypkeş bolmaly. Ol islendik ýagdaýda adamlara kömek bermelidir.

Lukman sabyr-takatly bolmaly. käbir keselleri bejermek üçin aýlar we hatda ýyllar gerek bolýar.

Lukman höwesjeň we zähmetsöýer bolmaly. Ol hemişe öz bilimini artdyryp, bejermegiň döwrebap syrlyny öwrenip barmalydyr.

Göz öňüne getiriň, siz žurnalistiňiz. Ata-eneňiz bilen kär saýlamak temasynda söhbetleşiň. Olardan aşakdaky soraglara jogap alyň we depderiňize ýazyň:

1. Näme sebäpden hut şu käri saýlapdyňyz?
2. Bu käri eýelemek üçin näçe wagt we zähmet talap edilýär?
3. Käriňiziň ýagşy we ýaman taraplaryny aýdyň.

**Aşakdaky pikirlere laýyk jogaplary surat-
lardan tapyň we depderiňize ýazyň:**

1. Çagalara tälim-terbiýe berýär...
2. Adamlary bejerýär...
3. Owadan ymaratlary gurýar...
4. Aňrybaş tagamlar bişirýär...
5. Gelşikli geýimleri tikýär...
6. Adamlaryň uzagyny ýakyn edýär...
7. Watanyňy goraýar...
8. Dürli-dürli nygmatlary ýetişdirýär...

MENIŇ BOŞ WAGTYM

Depderiňize boş wagtyňyzda näme etmegi isleýändigiňizi ýazyň.

Beýik alymlardan biri: «Kim gününü biderek geçirse, ýagşy amal etmese, adamlara owadan söz aýtmasa, ylym ýa-da hünär öwrenmese, özüne jebir edipdir», diýen eken.

Wagty yzyna gaýtaryp bolmaýar. Şonuň üçin ony gadyrlamaly, ondan önümlü peýdalanmaly.

Halkymyzda «Wagtyň gitdi – bagtyň gitdi», diýen nakyl bar. Wagtdan önümlü peýdalanyp, ýaşlykda bilim alan, hünär öwrenen adam gelejekde hökman öz bagtyny tapar.

Ýalta we işýakmazlar bolsa wagty biderek sarplaýar, netijede üstünlük gazanyp bilmeýär. Danyşmentden sorapdyrlar:

– Ömrüň haýsy bir sagatlary biderek giden hasaplanýar?

Danyşment jogap beridir:

– Ýagşylyk etmek mümkinçiligi bolsa-da, edilmedik, ylym öwrenmäge mümkinçiligi bolsa-da, öwrenilmedik sagatlary boş giden hasaplanýar.

Wagty dogry paýlan adam durmuşda köp üstünlikleri gazanýar. Şonuň üçin boş wagtda nämeler bilen meşgul bolmalydygymyzy anyklap almalydyrys.

Boş wagtyňyzda näme edýärsiňiz?

	Hawa	Ýok
Öý işlerine kömekleşýäriň	●	●
Kitap okaýaryň	●	●
Uklaýaryň	●	●
Sport bilen meşgullanýaryň	●	●
Kompýuter oýnuny oýnaýaryň	●	●
Telewizor görýäriň	●	●
Ýoldaşlaryň bilen oýnaýaryň	●	●
... dilini öwrenýäriň	●	●
Hünär öwrenýäriň	●	●

Depderiňize jedweli göçüriň we boş wagtyňyzda ýene nämeler edýändigizi bellik ediň.

Berlen jedweldäki «Hawa» jogaplaryňyzyň hem-de «Ýok» jogaplaryňyzyň sanyny deňeşdiriň. Şu soraglardan haýsysyna «Ýok» diýip jogap bermek peýdalyrak?

Gyzyklanmalar sandygyny öz gyzyklanmalaryňyz bilen dolduryň. Siz ýene nämelere gyzyklanýarsyňyz?

1. Günüň dowamynda eden işleriňizi ýazyň.
2. Ertirki gün üçin nähili plan düzdüňiz?

AMALY SAPAK GÜN TERTIBI

Döwranyň ertirki gün tertibi dogry düzülipmi? Yzygiderligi saklamak bilen gaýtadan düzüp çykyň.

Döwran ukudan turdy. Ertirlik edindi. Tufisini geýdi. Gerekli kitap-depderlerini sumkasy-na ýerleşdirdi. Ýerini tertibe getirdi. El-ýüzüni, dişlerini ýuwdy. Geýimlerini geýdi. Ata-enesine salam berdi. Mekdebe bardy.

«Gün tertibi» jedweli bilen tanyşyň. Siz hem günü şu tertip esasynda geçirýäňizmi? Aşakdaky jedwele wagty goýup, depderiňize bellik ediň.

Gün tertibi	Wagty	Gün tertibi	Wagty
Ukudan oýanmak		Gurnak we sport maşklaryna barmak	
Bedenterbiýe we ýuwunmak		Öý işlerine kömekleşmek	
Ertirlik		Agşamky nahar	
Mekdebe barmak		Ders taýýarlamak	
Mekdepden gelmek		Maşgala söhbeti	
Günortanlyk		Telewizor tomaşa etmek ýa-da kitap okamak	
Dynç alyş		Uklamak	

IV BAP. DAŞKY GÖRNÜŞ – ADAMYŇ GÖRKI

DAŞKY GÖRNÜŞ MEDENIÝETI

Nirä nähili geýmde barmaly?

Adamyň nähilidigini onuň geýnişinden hem bilmek mümkin. Üst-başy arassa, geýinmek edebine amal eden adama gatnaşyk gowy bolýar.

Geýinmek edebine amal etmek üçin gymmat baha geýimleri geýmek hökman däl. Möhümi, geýimler dogry saýlanan, arassa we ütüklenen bolmaly.

Geýinmek edebi

- geýimleri arassa, tämiz saklamak we geýmek;
- naharlananda geýimleri tegmil degirmeli däl;
- geými mahsus şkaflarda we ildirgiçlerde saklamak;
- geýimleri tertipsiz, çem gelen ýere taşlap gitmezlik;
- ilikleri dakyp, aýakgabyň daňylaryny daňyp gezmek;
- aýak geýmini jübütläp, öz ýerine goýmak;
- hemişe ýanynda ýaglyk alyp gezmek.

Suratlardaky çagalaryň geýimlerine üns beriň. Olar nähili geýnipdir? Bu geýimler nirä baranda geýilýär?

Dilnazanyň hereketine baha beriň. Sizde-de şular ýaly ýagdaýlar bolupdymy?

– Dilnaza, mekdep formaňy ýuwup, ütükläp goýdum, – diýdi enesi.

– Ýok, bu gün mekdebe täze köýnegimi geýip barjak, – diýdi Dilnaza.

– Gyzym, ol köýnegiňi myhmana baranda geýýän ahyryn.

– Ýok, mekdebe geýip barjak, ony ýoldaşlaryma görkezjek. Bolmasa, mekdebe barjak däl...

Dilşada nähili maslahat berýärsiňiz?

Dilşat mekdebe barýança köçedäki güjükleri we pişikleri kowýar, daş atýar. Ol atan daşlar käte adamlara degýär. Dilşat ötünç soramagyň ýerine gaçyp gidýär. Bir günü ol Selim babanyň aýnasyny döwdi.

Dilşat dersde-de rahat oturyp bilmeyär. Parta, synp diwarlaryna dürli sözleri ýazýar, surat çekýär. Synpdaşlaryny gepe güýmäp, ünsüni bölýär.

Dilşat öz zatlaryny hem aýamaýar. Bir gün şapkasyny, başga gün sport geýmini ýitirýär. Göni ýoldan ýöremän, hemişe ýoluň çetinden, laý we daşly ýerlerden ýöreyär. Şonuň üçin ata-enesi oňa tiz-tiz geým satyn alyp bermäge mejbur bolýar. Dilşata siziň maslahatyňyz gerek. Oňa nähili maslahat berersiňiz?

Geým-gejimleri nähili saklamalydygy barada tekst düzüň.

ARASSAÇYLYK – ADAMYŇ GÖRKI

Arassaçylyk adamyň tämizliginde, geýinmeginde, özüni alyp barşynda, zatlaryny nähili saklaýşynda görünýär. Arassa adama hemmäniň höwesini gelýär.

ARASSAÇYLYK NENEŇ OŇAT

Akmal 3-nji synpda okaýar. «Edepnama» dersinde mugallym arassa çaganyň nähili bolmalydygy barada gürrüň etdi. Akmal mugallymyň gürrüňlerini eşidip, özünden utandy. Çünki ol özüni arassa we tertipli okuwçy diýip bilmeýärdi. Akmal şu günden başlap arassa bolaryn, diýip özüne söz berdi.

Öýe baransoň, tuflisini ardyp ýerine goýdy. Sumkasyny her günki ýaly gapynyň öňünde dälde, öz otagyna eltip goýdy. Geýimlerini şkafa indirdi. Stolunyň üstüniň tertipsizligini görüp, derrew tertibe getirdi. El-ýüzüni ýuwup, saçlaryny darady. Enesi işden gelýänçe naharhanadaky gap-çanalary ýuwup, tozanlary artdy. Muňa enesi guwanyp:

– Arassa we akyllý oglumdan aýlanaýyn, – diýip öwdi.

– Ejejan, indi otagymy özüm ýygnaryn. Siz günuzyn işläp ýadap gelýärsiňiz. Bu günden başlap jigim bilen öý işlerini etmekte size kömek bereris, – diýdi.

Enesi Akmaryň geplerinden hoşal boldy.

Geýimleri we el-ýüzi arassa, zatlary tertipli çaga hemmä birmeňzeş ýakýar. Her bir çaga özüniň zatlaryny tertipli saklamagy endik edinmelidir.

1. Okuw gurallaryny nähili saklamaly?
2. Siziň pikiriňizçe, bu kadalara ýene nähili goşmaça etmek mümkin?

1. Kitabyň listlerini ýyrtmak, eplemek, olara çyzmak bolmaýar. Kitapdaky suratlary gyrkmak edepden däl. Üzülen sahy-palary ýelimlemeli, el we galam yzlar-yny bozguç bilen öçürmeli.
2. Depderi ýörite daşlyk bilen dolap, oňa artykmaç zatlary ýazmaly däl.
3. Galamlar mahsus galamdanda saklansa, ujy döwülmeýär.
4. Suwuk ýelimi we çotgalary mahsus gaba ýa-da sumkanyň aýratyn bolümine salan makul.

Suratlara üns beriň. Çagalara at dakyň we suratda şekillendirilen görnüş esasynda ýatdan hekaýa düzüň.

V BAP. BIZ ÝAŞAÝAN ÄLEM

TEBIGATYŇ NYGMATLARYNDAN AKYLLY-BAŞLY PEÝDALANMAK

Nygmat – adamyň durmuşy üçin zerur bolan zatlar. Meselem, suw, howa, gaz we başgalar.

Tygşytlylyk – nygmatlary gadyrlamak, kadaly ulanmak.

Zaýaçylyk – nygmatlary gadyrlamazlyk we normadan artykmaç ulanmak.

Tygşytlylyk – ýagşy sypat. Tygşytly adamyň maşgalasynda bereket, işinde önüm bolýar. Kimki özündäki bar zady tygşytlap ulansa, ol uzaga ýetýär.

Zaýaçylyk bolsa erbet adatlardan. Şu sebäpli ata-babalarymyz tygşytly bolmaga ündäpdirler.

Hadyslarda hem «Kimki durmuşda tygşytly bolsa, zynhar garyp düşmeýär», diýilýär. Ýaşlygyndan tygşytly bolmaga öwrenen adam hiç zada zar bolmaýar.

Gündelik durmuşymyzda elektrik energiýasynyň ähmiýeti uly. Köçelerimizi we öýümizi ýagty edýän çyralarsyz durmuşymyzy göz önüne getirmek kyn.

Elektrik energiýasy bilen işleýän tehnik enjamlardan her gün peýdalanýarys. Sowadyjy, telewizor, ütük, kompýuter we başga zatlar işlemese,

nähili ýagdaýa düşeris? Öýde çyra bolmasa näme ederdik?

Elektrik energiýasy tükeniksiz çeşme däl. Ondan tygşytly peýdalanmak arkaly maşgalamyza, ýurdumyza peýda getirýäris.

Tebigatyň nygmatlary gelejek nesil üçin hem hyzmat etmelidigini unutmaň.

1. Öýüňizdäki elektrik energiýasy bilen işleýän zatlaryň sanawyny düzüň.
2. Siz olary ulanmagyň kadalaryny bilýärsiňizmi?
3. Elektrik enjamlaryndan ýerliksiz peýdalanmak nähili netijelere getirmegi mümkin?

Edepli çaga mekdebindäki we jemgyýetçilik ýerindäki zatlary hem aýap saklamalydyr. Çünki bu zatlar başgalara hem, inilerimize we doganlarymyza hem hyzmat etmelidir.

MAMANYŇ ÖWÜDI

Anwar ir bilen howlukmaç ertirlik edindi. Ol çöregiň uly bölegini alyp, bir-iki dişledi, şirin çaýy hem ahyryna çenli içmedi. Muny synlap duran mamasy:

– Balam, çöregi ahyryna çenli iýip, çaýy içip gutarjak dälmi? diýdi.

– Garnym doýdy, iýesim gelenok.

– Bu işiň ýagşy däl, balajanym. Hemme zady özüňe geregini algyn, artykmajy zaýa bolar. Ýatdan çykarma, zaýaçylyk – iň erbet adat. Her zadyň günäsi bolýar. Nämäni hor etseň, şoňa zar bolarsyň. Şeýle wagtlar bolupdy, ýagny adamlar bir döwüm çörek üçin jan beripdirler. Seniň bu işiň dokluga şohluk etmekdir. Mundan soň hiçem şeýle etmegin.

– Bolýa, mamajan, – diýdi Anwar we bu gep-leri ýatdan çykarmazlyga wada berdi.

Durmuşda tygşytly bolmak arkaly diňe bir maşgalamyza däl, eýsem döwletimize-de peýda getirýäris. Biderek akyp duran suwuň kranyny towlap goýmak, ýanyp galan çyrany ýa-da gazy öçürmek arkaly näçe-näçe serişdäni tygşytlamak mümkin.

1. Tebigatyň nygmatlaryny tygşytly ulanmak diýende nämäni düşünýärsiňiz?
2. Zaýaçylyk nähili netijelere getirýär?
3. Siz özüňizi tygşytly diýip hasaplaýarsyňyzmy? Pikiriňize mysallar getiriň.

SUW – ÝAŞAÝŞYŇ ÇEŞMESI

1. Suwsuz ýaşaýşy göz öňüne getirmek mümkinmi?
2. Günüň dowamynda suwdan näme üçin we näme maksatda peýdalanýarys?

Suw – ýaşaýşyň çeşmesi. Suw bolmadyk ýerde ýaşaýş hem bolmaýar. Jandarlar hem, ösümlükler hem suw bilen diri. Suw tükeniksiz çeşme däl. Şu sebäpli ony gadyrlamaly. Gadymda babalarymyz suwa tüýkürmek, dürli çykyndylary taşlamagy günä diýip hasaplapdyrlar. Suwy hapalan adamy jezalandyrypdyr.

Dünyäde agyz suwy ýetmezçilik edýän ýurtlar köp. Afrikada we arap döwletlerinde adamlar suwy altynyň bahasynda satyn alýarlar. Suwy gadyrlamak, tygşytamak her birimiziň borjumyzdyr.

ÇÖREGIŇ WE SUWUŇ GADYRY

Gadymda bir baý we bir garyp adam uzak sapara çykypdyrlar. Menzile ýol çöl-beýewandan geçer eken. Baý halta doly altyndyr jöwherleri göteripdir. Garyp bolsa halta doly çörek we bir meş suw alypdyr. Olar köp ýol ýöräpdirlir. Baý açlykdan we teňnelikden gaty kösenipdir.

– Eý dostum, baýlyga ynanyp, uly ýalňyşan ekenim. Maňa-da çörek-suwuňdan ber, – diýipdir.

Ýoldaşy oňa çörek-suw beripdir. Şu sebäpli olar menzile sag-aman ýetip gelipdirler. Netije şu, ýagny çörek-suw islendik baýlykdanam gymmatlyrak we gadyrlyrakdyr.

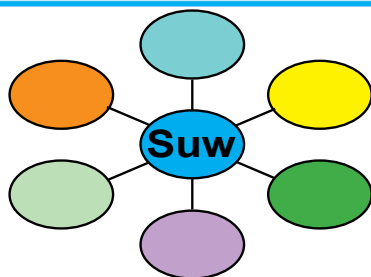
1. Şu rowaýatdan nähili netije çykar-dyňyz?
2. Adamyň ýaşamagy üçin zerur bolan zatlary sanap beriň.

Suwy tygşytlamak üçin aşakdakylary berjaý ediň:

1. Krandan akýan suwy ýapyp goýuň.
2. Ýaplara we howuzlara dürli zatlary hem-de çykyndylary taşlamaň.
3. Biderek akyp ýatan suwdan ululary habardar ediň.
4. Suwy ulanmakda normany saklaň.

Suw nähili maksatda we näme üçin ulanylyşy barada pikir ýörediň. Jogapla-ryňyzy depdere aşakdaky görnüşde ýazyň:

SUW

Suwdyr älemiň jany,
Abat ömür bossany.
Suw bar ýerde öser dän,
Tamdyrlarda bişer nan.

Ganyp iç, ýaýnap ýuwun,
Lezzet alyp hem guwan,
Göwnüň joşup gül açsa,
Neneň oňat – beden arassa.

Kim katra dürün tygşytlar,
Ýurdun, takdyryn bezär.
Dury suwy bar Watan,
Üstünlikler ýar Watan.

Kambar Ata

Kambar Atanyň «Suw» goşgusyny ýat tutuň. Maşgalaňyzda suwa gatnaşyk we ondan nähili peýdalanylýandygy barada gürrüň edip beriň.

MEN TEBIGATY NÄHILI AÝAWLAP BILERIN?

1. Öz eliňiz bilen nahal ekdiňizmi? Nahala nähili ideg etmeli?
2. Tebigaty kim goramaly diýip oýlaýarsyňyz?

Adamlar, ösümlükler we jandarlar tebigatyň bir bölegi hasaplanýar. Her bir janly jandaryň dem almagy we ýaşamagy üçin suw, howa we ýýmit gerek. Bularyň ählisi tebigatda bar. Tebigat biz-iň umumy öýümüz. Ony aýawlamak her birimiziň borjumyzydyr.

Maral we Myrat tebigaty goramakda aşakdaky kadalara amal edýärler. Siz bu kadalara ýene nähili goşmaçalar girizen bolardyňyz?

1. Agaç we güller ekmek, ideg etmek.
2. Suwy tygşytlamak we hapalamazlyk.
3. Çykyndylary çem gelen ýere taşlamazlyk.
4. Jandarlara azar bermezlik.
5. Ýere gaçan ýapraklary ýakmazlyk ...

1. Maşgalaňyz ýa-da dostlaryňyz bilen syýahata çykdyňyzmy?

2. Syýahat üçin alan iýmitiň we içgi gaplaryny nirä taşlamaly?
3. Syýahat çagynda gülleri we ösümlikleri ýolmak, daragtlaryň şahasyny döwmek mümkinmi?

Aşakdaky ýagdaýlary derňäň

1-nji ýagdaý. Göz öňüne getiriň: mekdepeden öýe gaýdýarsyňyz. Köçede bir topar çagalalar toplanan ýere gaçan ýapraklary ýakýandyklaryny gördüňiz? Şeýle ýagdaýda nähili çemeleşerdiňiz?

2-nji ýagdaý. Dostlaryňyz bilen oýnap ýörsüňiz. Ýoldaşlaryňyzdan biri daragtdaky guşuň höwürtgesine gözi düşdi. «Belki höwürtgede guşuň çagalary bardyr. Geliň, olary alarys», diýdi. Siz nähili çemeleşersiňiz?

TEBIGATYŇ GUJAGYNA SYÝAHAT

Tebigat öwreniş dersinde 3-nji synp okuwçylary mugallym bilen tebigatyň gujagyna syýahata çykdylar. Mugallym ýol ugruna çagalara ene tebigat, ony nähili goramalydygy barada gürrüň berdi.

— Be, ynha bu suwuň durudygyny, – diýdi Farruh.

— Baharda suwlar dury akýar. Onuň durulygyny we arassalygyny saklamaly. Ata-babalarymyz suwa her hili çykyndylary taşlamagy agyr günä diýip hasaplapdyrlar, - diýdi mugallym. – Suwuň boýundaky ynha şu narpyz, atgulak we jag-jaglary gördüňizmi? Olar ir baharda adama güýçkuwwat berýär. Enejanlarymyz olardan dürli tagamlary bişirýärler.

Maftuna daragtlara garap lezzet alýardy:

— Ynha bu nähili daragt, mugallym?

— Bu igde agajy. Onuň gülleri hoşboý, miwesi şypaly. Agaçlar howany arassalap, saglygymyzy goraýar. Biz hem olary goramalydyrys.

— Guşlaryň ýakymly saýraýşyny eşidýäňizmi? – diýdi Akmal.

— Bu guşlar baharda uzak ölkelerden uçup gelýärler, – diýdi mugallym. – Guşlar höwürtg gurup, jüýje çykarmak üçin taýýarlanýarlar. Käbir çagalar olaryň höwürtgisini bozup, azar berýärler. Siz asla şeýle etmäň.

Okuwçylar tebigatyň gujagynda hezil edip ýadawlyk çykardylar. Syýahatdan gaýtmak bilen mugallym:

— Eziz okuwçylar, tebigat näçe gözel we sa-
hawatlydygyny bildiňiz. Ene tebigaty goramak
borjumyzydygyny hemişe ýatda saklaň.

1. Tebigata näme üçin «ene» sözünü goşup aýdýarys?
2. Näme üçin tebigaty goramaly?
3. Tebigaty goramaga siz nähili goşant goşduňyz?

AMALY SAPAK

MEN ÝAŞAÝAN ÝERIŇ TEBIGATY

1. Ýaşayan ýeriňiziň tebigaty barada gürrüň edip beriň.
2. Siz ýaşayan çäk başga ýerlerden nämesi bilen tapawutlanýar?

Biziň ene planetamyz Ýer ýaşamak üçin örän amatlydyr. Ol suwdan, dagdan we buzluklardan, çöllerden we tokaýlardan ybarat. Ýer adamlary, haýwanlary we ösümlikleri öz gujagyna alan.

Ýerdäki ýaşayşyň dowam etmeginde her bir jandaryň we ösümligiň öz wezipesi hem-de orny bar.

Tebigat berk tertip esasynda ýaşayar. Ondaky käbir jandaryň ýa-da ösümligiň ýitip gitmegi tertibiň bozulmagyna sebäp bolýar. Bu bolsa dürli tebigy apatlary getirip çykarýar.

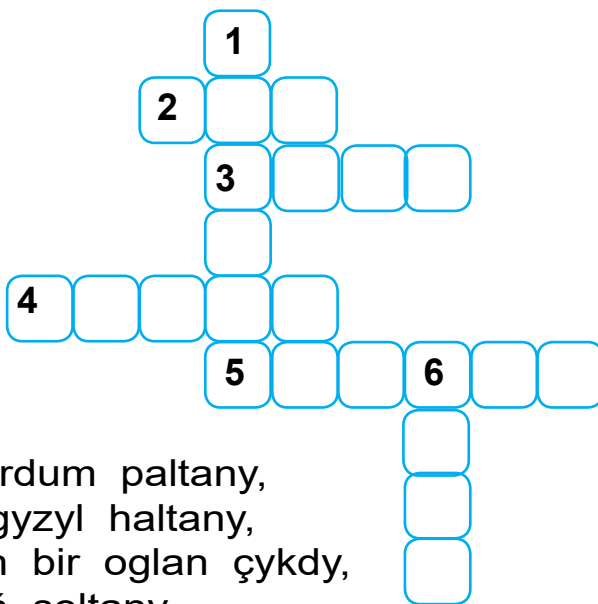
Ähli barlygyň ýaşamagy üçin ýaşayşyň öz gidişinde gitmelidir. Ýer ýüzünde ýaşayşy saklamak üçin bolsa her birimiz jogapkärdiris.

Adam öz hereketleri üçin jogapkär. Ol her bir işiniň netijesini oýlap etmelidir.

Tapmaçalaryň jogaplaryny tapyp, krosswordy çözüň.

Dikligine: 1. Ýere urdum paltany,
Agzy gyzyl haltany,
Ýerden bir oglan çykdy,
Uly iliň soltany.

6. Bidi-bidi,
Meni ýykdy gidiberdi.

Keseligine: 2. Oýup aldym zýy ýok.

3. Ýygnalar ähli hasyl, Biliň!
Bu haýsy pasyl?

4. Gatlak-gatlak gatlama, Gatlamadan
ätleme.

5. Agyr haly kakylmaýar, Kakylsa-da
dökülmeýär.

Özüňiz ýaşaýan çägiň tebigatyny suratlandyryp beriň.

VI BAP. MILLI MEDENIÝET

MILLI URP-ADATLAR WE BAÝRAMLAR

1. Siziň maşgalaňyzda doglan gün döp-dessurlary nähili bellenýär?
2. Siz hem toýlarda ýa-da döp-dessurlarda gatnaşýarsyňyzmy? Olar haýsy taraplary bilen gyzykly?
3. Öýe myhman gelende ululara nähili kömek edýärsiňiz?

Her bir halkyň ýaşayyş şerti bilen bagly urp-ady, baýramlary we döp-dessurlary bar. Garaşsyzlyk gazanylandan soň milli gymmatlyklarymyz dikeldildi. Nowruz, Gurban we Re-mezan haýytlary umumhalk baýramlary hök-münde bellenýän boldy.

Maşgalada bäbek doglandan garraýança birnäçe döp-dessurlar geçirilýär. Bäbege at dak-mak, bişik toýy, sünnet toýy, müçel ýaşy, nika toýy şolara degişlidir.

Gadymda uly bir wezipäni ýa-da abadançy-lyk işlerini amala aşyrmak üçin ýowarlar gura-lypdyr. Ýowar halky birleşdirýän, mähir-şepagata ündeýän gymmatlykdyr.

Myhman söýüjilik – halkymyza mahsus sypat. Babalarymyz we mamalarymyz myhmany desserhanyň töründe oturtmalydygyny, tagamlar bilen sylamalydygyny nygtaýarlar.

Milli urp-adatlar we döp-dessurlar – baýlygymyzdyr. Olary gadyrlamak, gelejek nesle ýetirmek bolsa borjumyzdyr.

Aşakdaky suratlarda nähili urp-adatlar we döp-dessurlar suratlandyrylypdyr?

Ýumuş

Milli urp-adatlary we döp-dessurlary görkezýän surat çekjek boluň.

1. Nähili milli we umumhalk baýramlary bilýärsiňiz?
2. Baýram günleri öýkeleşýän, başgalaryň keýpini bozýan çagalara gatnaşygyňyz nähili?

Nowruz – gadymy halk baýramy. Ata-babalarymyz baharyň gelmegini we tebigatyň oýanmagyny täze ýyl hökmünde baýram edipdirler. Nowruz «now» – täze, «ruz» – gün diýmekdir.

Nowruz milli urp-adatlar görkezilýän, mähir-şepagat baýramydyr.

9-njy maý – Hatyra we hormatlama günü. Bu günde geçenleriň hatyrasy ýatlanýar, garrylaryň we mähire mätäçleriň halyndan habar alynýar.

1-nji sentýabrda mübärek sene – Garaşsyzlyk gününü baýram edýäris.

Mugallymlar we terbiýeçiler gününü her ýyl 1-nji oktýabrda belleýäris. Şol gün hemme özüne bilim beren, hünär öwreden mugallymlaryna tagzym edýärler.

Baş kanunymyz – Konstitusiýa gününü 8-nji dekabrdan belleýäris.

Täze ýyl dünýä halklary tarapyndan uly şadyýanlyk bilen garşylyan baýramdyr.

Aýal-gyzlar günü – 8-nji martda eziz enelerimize, dogan-jigilerimize bolan hormatymyzy berjaý edýäris.

Remezany we Gurban haýytlary ýagşylyga we mähir-şepagata çagyryýan dini baýramlardyr.

Umumhalk baýramlarynda myhman garşylamak, täze geým geýmek, seýle çykmak däbe öwürülen.

Baýramlary, toý we döp-dessurlary urp-adatlarymyza amal edip, ykjam we tygşytly edip geçirmäge çalyşmalydyrys.

Şu seneler nähili gün hökmünde bel-lenýändigini ikinji sütünden tapyp, depderiňize ýazyň.

1-nji ýanwar	Garaşsyzlyk günü
8-nji mart	Hatyra we hormatlama günü
21-nji mart	Konstitusiýa günü
9-njy maý	Nowruz
1-nji sentýabr	Täze ýyl
1-nji oktýabr	Aýal-gyzlar günü
8-nji dekabr	Mugallymlar we terbiýeçiler günü

Baýrama barmak we özüňi alyp barmak edebi:

- owadan geýimleri geýmek;
- şadyýan bolmak;
- daş-töwerekdäkileri baýram bilen gutlamak;
- ýakynlaryna sowgat bermek;
- näsaglaryň we garrylaryň halyndan habar almak;
- adamlaryň göwnüne degmezlik;

...

Şu hatary dowam etdiriň.

Suratlara üns beriň. Olarda Özbekistan-da ýaşayan dürli milletleriň milli baýramlary görkezilen. Başga halklaryň nähili baýramlaryny bilýärsiňiz? Olar barada maglumat toplaň.

MÄHIR-ŞEPAGAT WE ADAMKÄRÇILIK DUÝGUSY

1. Nähili adamlara ýagşy adam diýip bilýärsiňiz?
2. Siz hem başga birine ýagşylyk edipdiňizmi?

Mähir-şepagat we adamkärçilik halkymyzyň gadyrlaýan sypatlar hasaplanýar. Özbek halky Ikinji jahan urşy döwründe mähir-şepagatyň we adamkärçiligiň ýokary nusgasyny görkezdi. Watanyndan, ýakynlaryndan aýrylan adamlara öýünden ýer berdi. Ata-enesinden aýrylan çagalary garamagyna aldy, başyny sypady.

Mukaddes dinimiz hem adamlary mähir-adamkärçilikli, rehimli bolmaga ündeýär. Hadyslarda: «Tä bir-birleriňize mähir-adamkärçilikli bolmasaňyz, mömin bolmarsyňyz», diýip ýazylypdyr.

Biriniň halyndan habar alyp, oňa mähir görkezmek, göwnüni götermek – sogap iş. Şu sebäpli ata-babalarymyz garrylara, maýyplara we mätäçlere kömek etmegi adamkärçilik borjy hasaplapdyrlar.

Haýwanlar gadymdan adamyň ýakyn dosty, kömekçisi bolup gelipdir. Olar gepläp bilmese-de mähir-şepagaty, ýagşylygy duýýarlar. Adamyň haýwanlara gatnaşygyndan onuň nähili adamdygyny bilmek bolýar.

Mähir görkezmek üçin baý ýa-da güýçli bolmak hökman däl. Adamlara gerekli wagtda kömek bermek ýa-da şirin söz aýtmak hem mähir-adamkärçilikdir.

Mukaddes kitaplarda adamlar bir-birine mähriban, adamkärçilikli bolup ýaşamalydyklary nygtalýar. Şonuň ýaly-da, sogaply işleri edýän adamlara ýagşylyk gapylary hemişe açyk bolýandygyny nygtapdyrlar.

ÝAGŞYLYK UNUDYLMAÝAR

Lukman hekim hemişe başga birine ýagşylyk eder eken. Onuň mähir-şepagaty we sahylygyny eşiden adamlar uzak şäherlerden we obalardan kömek sorap geler ekenler. Günleriň birinde nämälim adam onuň ýanyna gelip, şeýle diýipdir:

– Eý Lukman, men meşhur söwdagärdim. Käbir sebäplere görä işim yza gitdi, barymdan aýryldym. Elimden hiç bir iş gelmeýär, kärinem hünärimem ýok. Senden karz sorap geldim.

Lukman öýünden bir halta pul çykaryp, söwdagäriň eline tutdurýar. Muny synlap duran ogly atasyna garap:

– Ata, şunça puly nätanyş bir adama berip goýberdiňiz. Ol dänip gitse, näme edersiňiz? – diýipdir.

– Eý oglum, – diýipdir Lukman, – adamlar hiç haçan ýagşylygyňy unutmaýarlar. Wagtlaýyn olar senden ýüz öwürseler-de, bir gün ynsaba gelýärler. Adam elinden geldiginden başga birine ýagşylyk etmeli we eden ýagşylygyny unutmalydyr. Emma başgalaryň özüne eden ýagşylygyny asla unutmak bolmaýar.

1. Ata-eneňizden ýa-da baba-mamalaryňyzdan mähir-şepagatyň, adamkärçiligiň nämedigi barada soraň.
2. Ýagşylyk barada goşgy ýa-da hekaýa okap geliň, mazmunyny ýoldaşlaryňyza gürrüň edip beriň.

MAŞGALA – TERBIÝE MESGENI

Maşgala – mukaddes mesgen. Adam maşgala gujagynda ulalýar.

Türkmen maşgalalarynda babalar we mamalar, ata-eneler hormat edilip, kiçiler sylanýar.

Her bir maşgala döwletimiziň gamhorlygy we üns merkezinde. Ýaşlary terbiýelemek, kemala getirmek, ylym-hünär öwretmek – özbek maşgalalaryna mahsus däplerdir.

Baba-mamalarymyzyň nesihaty, atalaryň göreldeşi, eneleriň mähri arkaly terbiýe nesilden nesle geçýär.

Beden taýdan sagdyn, ruhubelent we kämil nesli terbiýelemekde maşgalanyň roly çäksizdir.

Baş kanunymyz – Konstitusiya hem «Maşgala» baby girizilen. Onda maşgala jemgyýetiň esasy bognudygy, döwletiň goragyn-dadygy bellendir.

Özbeqistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 63-nji maddasy:

Ata-eneler öz perzentlerini kämillik ýaşyna ýetýänçe bakmaga we terbiýelemäge mejburdyrlar.

* * *

Özbeqistan Respublikasy Konstitusiýasynyň 64-nji maddasy:

Kämillik ýaşyna ýeten, zähmete ýaramly perzentler öz ata-enelerine gamhorlyk etmäge mejburdyrlar.

MENIŇ MAŞGALAM

Biz maşgalada dört adam: ata-enem, jigim we men. Maşgalamyzda her bir adamyň öz orny bar.

Hemmämiz bir maşgala bolup saçagyň daşyna toplanýarys we bir wagtda turýarys. Her birimiziň öz wezipelerimiz bar. Men we jigim öý işlerinde ululara kömek edýäris.

Ata-enemiz bize agzybir, edepli, zähmetsöýüji bolmagymyzy nygtaýarlar.

Men dünýädäki iň bagtly adamdyryn. Çünki meniň maşgalam bar.

Maşgala adamlar bir-birine mähir we kömek berip, bile ýaşayan mesgendir. Ony aýawly saklamaly, gadyrlamaly.

Maşgalaňyz barada kiçi hekaýa düzüň. Maşgalada siziň wezipeleriňiz nämelerden ybarat?

GARRYLARY AÝAP SAKLALYŇ

1. Siziň garyndaşlaryňyzyň we goňşularyňyzyň arasynda garry adamlar barmy?
2. Babaňyzyň ýa-da mamaňyzyň haýsy nesihatlaryny hemişe ýatda saklaýarsyňyz? Ulularyň sözlerine gulak asmanlygyňyz üçin puşman edenligiňiz ýadyňyzdamy?

Garry adamlar bar maşgala perişdeli bolýar. Babalarymyzyň we mamalarymyzyň dogasy, öwüt-nesihatlary bize zerur. Olar durmuş tejribelerini öwredýärler, ertekiler aýdyp berýärler.

Ýurdumyzda garry ýaşdaky adamlar hormatlanýar. Olara gamhorlyk edilýär, halyndan habar alynýar.

Ululary hormat, kiçileri sylamak halkymyza mahsus gymmatlyklardandyr. Garrylara salam bermeli, olaryň sözlerine gulak asyp, nesihatlaryna amal etmeli.

GARRYLARYŇ DOGASY

Aman boş wagtyny babasy we mamasy bilen geçirmegi gowy görýär. Çünki olar bilen wagtyň nähili geçenini duýman galýar. Olar bagda agaçlara we güllere bile ideg edýärler. Babasy ösümlükler we guşlar, haýwanlar barada gyzykly-gyzykly wakalary aýdyp berýär. Mamasynyň nakyllaryny, aýdymlaryny we ertekilerini hezil edip diňleýär.

Günleriň birinde Aman dosty Myrat bilen mekdepden gelýärdi. Ýolda uly sumkany zordan göterip barýan bir kempiri gördüler.

– Myrat, gel enehana kömek edeliň, – diýdi Aman.

– Ýok, men tizräk öýe baryp, ders taýýarlajak, – diýdi Myrat.

– Bolýa, sen gidiber. Men kömek berjek, – diýdi Aman.

Babasy we mamasy Aman näme üçin giç galandygyny soradylar. Agtygynyň jogabyňy eşidip:

– Berekella, balam. Garrylaryň dogasyny alsaň, asla kem bolmarsyň. «Altyn alma, doga al» diýipdirler ahyryn, – diýdi babasy onuň egnine kakyp.

1. Myradyň hereketini nähili bahalaýarsyňyz?
2. Siziň pikirinizçe, nätanysş garrylara kömek bermek hökmanmy? Jogabyňyzy düşündirip beriň.

MÄHELLE WE GOŇSUÇYLYK GATNAŞYKLARY

1. Mähelläniň adyny bilýärsiňizmi? Oňa näme üçin şeýle at dakylpdyr?
2. Mähelläniňden görnükli adamlar ýetişip çykanmy? Olar barada gürrüň edip beriň.

Mähelle özbek halkynyň iň gadymy, gaýtalanmaz milli gymmatlyklaryndan biridir. Adam mähellede kemala gelýär, ulalýar, dost edinýär.

Gadyndan mähelle adamlary bir maşgala agzalary ýaly agzybirlikde ýaşapdyrlar. Kimedir kömek gerek bolsa, mähelläniň adamlary ony ünssüz galdyrmadyrlar. Ýaşayyş jaýlary köpçüligiň kömegi bilen ýowar edilip gurlupdyr.

«Bir çaga ýedi goňşy ata-ene», diýen nakyl ýöne ýere aýdylmandyr. Mähelläniň ululary ýaşlaryň terbiýesine ünssüz bolmaýar, öz perzendi ýaly nesihat berýär.

Mähelle aksakgallary we aktiwleri her bir maşgalanyň parahat, asuda ýaşamagyna goşant goşýarlar.

Goňsularyň halyndan habar almak, olara kömek bermek ýaly gözəl adatlar we endikler mähellede ösýär.

Goňsuçylyk edebine, köçeleriň abadançylygyna we arassaçylygyna, toý-märekeleri geçirmekdäki agzybirlige höwesiň gelýär. Respublikamyzda on müňden artyk mähelle bar. Olar barha owadanlaşyp, abat bolup barýar.

ABAT MÄHELLE

Atabek babasy bilen umumhalk haýyr-sogap ýowaryna çykdy.

Ýowar sebäpli mähelle has-da gözelleşdi. Köçeler abadanlaşdyryldy, daragtlar aklandy.

Kadyr aganyň öýünde gurluşyk öwjüne galyp dur. Mähelle agzalary bileleşip işleýärler.

Narjan daýzanyň howlusynda bolsa daşgazanda semeni gaýnaýar.

Atabek babasy bilen mähelle güzerindäki atalar çayhanasynyň, dellekhananyň, dükanlaryň deňinden geçip barýarka täze

sport meýdançasyna gözi düşdi. «Indi bu ýerde dostlarym bilen hezil edip futbol oýnarys», diýip begendi.

– Babajan, mähellämiz gaty owadan bolup gidipdir, – diýdi Atabek.

– Elbetde, balajanym. Mähellämiziň gelşigi adamlaryň mähir-şepagatynda. Bu meýdançany mähellämiziň telekeçileri gurup berdiler. Sen hem ynha şeýle başarjaň, gaýratly, akylly adam bolup, ýurduň, mähelläniň ösüşine öz goşandyňy goşmalysyň, – diýdi babasy.

1. Obaňyzda ýa-da şäheriňizde nähili mähelleler bar?
2. Mähelläňizde sport bilen meşgullanmak, ýadawlygy çykarmak üçin şertler döredilenmi?
3. Goňşular bilen nähili işleri bilelikde amala aşyrýarsyňyz?

JEMLEÝJI DERS

Dynç alyş üçin ýumuşlar

1. Göreldeli hekaýa, goşgy, erteki we rowaýatlardan okaň.
2. Edep-ahlaga degişli nakyllary ýat tutuň.
3. Ata-eneňiz bilen özüňiz ýaşayan çäkdäki taryhy ýerlere zyýarata çykyň.
4. Tomsuň dowamynda dostlaryňyz bilen hezil edip ýadawlyk çykaryň, milli we hereketli oýunlary oýnaň, beden taýdan taplanyň.
5. Ululara öý-hojalyk, bag we meýdan işlerinde kömek ediň.

Eziz okuwçy!

Ýylyň dowamynda edep-ahlaga, milli urp-adatlarymyza degişli bilimlere eýe bolduňyz. Bu bilimleri eýelemegiň özi ýeterli däl. Olara amal etmeli.

Dynç alyş – dynç alyp, täze bilimleri eýelemek üçin güýç toplaýan döwür. Dynç alyşda boş wagt köp bolýar. Dersleriň dowamynda alan bilimleriniňizden peýdalanyp, ony mazmunly geçiriň.

MAZMUNY

I bap. Watan — mukaddes

Özbeqistan Respublikasy – garaşsyz döwlet.....	5
Döwlet simwollary – milli buýsanjymyz.....	13
Taryhy ýadygärlikler – medeni baýlygymyz	16
Amaly sapak	
Men ýaşayan çäkdäki taryhy ýadygärlikler.....	20

II bap. Edep-ahlak hazynasy

Aň-bilim ýaýradyjylyk ata-babalarymyzdan miras sypat.....	23
Edep-ahlak normalary.....	30
Edep-ahlak barada hadyslar.....	33
Okama edebi.....	35
Amaly sapak	
«Men söýýän kitap».....	39

III bap. Zähmet adamy beýgeldýär

Zähmet adam durmuşyny bezeýär	43
Hünärli adamyň gadyry belent	46
Kim bolmak isleýärim?.....	50
Meniň boş wagtym.....	54

Amaly sapak	
Gün tertibi	57

IV bap. Daşky görnüş – adamyň görki

Geýinmek edebi	58
Arassaçylyk – adamyň görki	61

V bap. Biz ýaşayan älem

Suw – ýaşayşyň çeşmesi	67
Men tebigaty nähili aýawlap bilerin?	70

Amaly sapak

Men ýaşayan ýeriň tebigaty	74
----------------------------------	----

VI bap. Milli medeniýet

Milli urp-adatlar we baýramlar	76
Mähir-şepagat we adamsakçylyk duýgusy	81
Maşgala – terbiýe mesgeni	84
Garrylary aýap saklalyň	87
Mähelle we goňsuçylyk gatnaşyklary	89
Jemleýji ders	92

**Mohira Xoliqova,
Shahnoza Ergasheva**

ODOBNOMA

(Turkman tilida)

3-sinf

Tuzatilgan va to'ldirilgan to'rtinchi nashri

Toshkent – «Yangiyul Poligraph Service» – 2019

Nashriyot litsenziyasi AI № 185 10.05.2011 y.

Terjime eden K. Hallyýew
Redaktor J. Metýakubow
Tehniki redaktor M. Rihsiyew
Korrektor J. Metýakubow
Kompýuterde sahaplaýjy J.Azimow

Çap etmäge 2019-njy ýylyň 00-nji maýynda rugsat edildi. Möçberi 70×90
1/16. Arial garniturasý. Ofset çap ediliş usuly. Neşir listi 6,0.Şertli çap listi
7,02. 0000 nusgada çap edildi. Buýurma №
Şertnama №

112001, «Yangiyul Poligraph Service» JÇJ çaphanasýnda çap edildi.
Daşkent welaýaty, Ýangiyol şäheri, Samarkant köçesi, 44.

Kärendesine berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

T/n	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly	Dersligiň tabşyrylandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly
1						
2						
3						
4						
5						

Derslik kärendesine berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky baha bermek ölçeglerine bolsaslanylýp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby бүтін, dersligiň bolsasy böleginden aýrylmadyr. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyalary gädilen, dersligiň bolsasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Goparylan sahypalary täzededen ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan ýyrtylan, bolsasy böleginden aýrylan ýa-da бүтінleý ýok, kanagatlanarsyz abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, sahypalary ýetişmeýär, çyzylyp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.